

ПРОЕКТИВНЕ МАЛЮВАННЯ ЯК СПОСІБ КОНСУЛЬТАТИВНОГО ДІАЛОГУ

Статтю присвячено діагностичним можливостям недирективного проективного малювання, метою якого є визначення підсвідомих переживань та внутрішніх конфліктів особистості. Інструкція у проективному малюванні, на думку автора, може бути директивною або не директивною. Саме не директивна інструкція націлює людину рухатися у напрямі своїх підсвідомих реакцій, надає людині більше вільного простору та можливостей розповідати про себе за допомогою власних проєкцій на зображені об'єкти.

Особливо ефективним є в консультативній психологічній практиці недирективний супровід творчої діяльності дитини та підлітка. В статті надається приклад використання недирективного супроводу візуальної творчості на прикладі застосування методики з малюванням коміксів Лінди МакКарлей. Автором надається власна модифікація методики під назвою «Гра в дзеркало», що є корисною при проведенні первинного інтерв'ю з підлітком та сприяє встановленню довірливого та щирого діалогу між психологом-консультантом та клієнтом-підлітком.

Ключові слова: недирективне проективне малювання, проблемне поле, внутрішні глибинні переживання.

Статья посвящена диагностическим возможностям недирективного проективного рисования, целью которого является определение подсознательных переживаний и внутренних конфликтов личности. Инструкция в проективном рисовании, по мнению автора, может быть директивной или не директивной. Именно недирективная инструкция позволяет человеку двигаться в направлении своих подсознательных реакций, предоставляет человеку больше свободного пространства и возможностей рассказывать о себе с помощью собственных проєкций на изображенные объекты.

Особенно эффективным является в консультативной психологической практике недирективное сопровождение творческой деятельности ребенка и подростка. В статье предоставляется пример использования недирективного сопровождения визуального творчества на примере применения методики с рисованием комиксов Линды МакКарлей. Автором предоставляется собственная модификация методики под названием «Игра в зеркало», которое является полезной при проведении первичного интервью с подростком и способствует установлению доверчивого и искреннего диалога между психологом-консультантом и клиентом-подростком.

Ключевые слова: недирективное проективное рисование, проблемное поле, внутренние глубинные переживания.

The article is devoted to diagnostic possibilities of the undirective project drawing the purpose of which is determination of the subconscious experiencing and internal conflicts of personality. Instruction in the project drawing, in opinion of author, can be a directive or undirective. Exactly undirective instruction aims a person to move in the direction of the subconscious reactions, gives to the person more free space and possibilities to tell about itself by own projections on the represented objects.

Especially effective in consult psychological practice is undirective accompaniment of creative activity of child and teenager. In the article is given the example of the use of undirective accompaniment of visual creation on the example of application of method with drawing of comics of Linda MakKarley. An author is give own modification of method under the name «Playing a mirror» which is useful during the leadthrough of primary interview with a teenager and promote the establishment of trustful and sincere dialog between a psychologist-consultant and a client-teenager.

Key words: undirective project drawing, problem field, internal deep experiencing.

«Мы используем искусство в целях освобождения, выражения, облегчения. Мы можем также получить интуитивное откровение, инсайт, если обратимся к символическим или метафорическим смыслом, содержащимся в собственных произведениях.»
Н. Роджерс

Консультативна допомога психолога починається з первинного знайомства з клієнтом та визначення його проблемного поля. Головним завданням першого інтерв'ю є створення довірливого простору, в якому б клієнт відчував себе захищеним. Для визначення проблемного поля використовуються стандартизовані методики, якщо необхідно отримати точний вимірюваний результат, та проєктивні методики, які найбільш наближені до дійсних переживань клієнта, наповнені його особистими сенсами і внутрішньою символікою [5]. Як правило, саме проєктивні способи діагностики виявляються найбільш дієвими в індивідуальній практиці психологічного консультування.

У нашій статті ми пропонуємо розглянути вплив проєктивних тестів на встановлення контакту психолога-консультанта з клієнтом-дитиною та на визначення проблемного поля під час проведення первинного інтерв'ю.

Проєктивні тести дозволяють отримати інформацію про глибинні переживання особистості та її внутрішні конфлікти. Добре відомі у консультативній практиці такі тести як «Дерево», «Неіснуюча тварина», «Моя сім'я» і багато інших [2]. Частина тестів має в своїй основі чітку інструкцію, наприклад: «Намалюй дерево». І ця інструкція вже спрямовує увагу респондента в конкретному напрямку. Такий підхід в проєктивних тестах ми визначаємо як директивний.

Інший варіант інструкції «намалюй те, що тобі захочеться» залишає більше свободи вибору і простір для власних проєкцій респондента.

Інструкція в процесі не директивного консультування стимулює ініціативу клієнта: «Ти можеш створити свою роботу будь-якими образотворчими засобами».

Багато проєктивних методик вважають надмірно суб'єктивними, такими, що важко піддаються стандартизації в силу дуже великого впливу особистості психолога-консультанта, його досвіду і емоційного стану на результат [5]. Дійсно, інтерпретація проєктивних тестів часто виявляється переобтяженою суб'єктивною оцінкою психолога. Не дивлячись на це, саме проєктивні методики якнайповніше відображають і соціальні маски клієнта, і його переживання власного Я, що зазвичай рідко демонструється в ситуації використання стандартизованих опитувальників.

Будь-який варіант проєктивної діагностики, що використовується з метою встановлення довірливих відносин, створює сприятливий клімат у взаєминах психолога-консультанта і клієнта, зміцнює терапевтичний альянс в процесі їх подальшої

спільної роботи. Терапевтичний варіант використання проєктивного малюнку спонукає говорити про себе за допомогою проєкцій на об'єкти, що були зображені. Психолог-консультант робить рівно стільки інтервенцій для прояснення і власних інтерпретацій, скільки може витримати клієнт при першій зустрічі. Якщо професіоналізм психолога-консультанта дозволив відчутти міру готовності клієнта зустрічатися з власною реальністю, то це сприяє гарному продуктивному діалогу. Такий спосіб використання проєктивних тестів істотно відрізняється від цілей формального тестування, коли респонденту надається мінімальна інструкція без додаткових уточнень, наприклад, «намалюйте людину», і респондент не отримує жодної інформації про результати тестування.

У проєктивному малюванні ситуація діагностики не усвідомлюється і не провокує реакцій захисного характеру, дозволяючи особистості проявлятися природно [3, 4]. Осць чому багато дослідників у сфері психічного здоров'я використовують модель проєктивного малювання не лише як діагностичний, але часто і як терапевтичний інструментарій.

У ситуації психологічного або терапевтичного консультування доросла людина звертається до фахівця самостійно, часто маючи певну мотивацію і здатність вербалізувати свої переживання. Дитину до психолога приводять батьки. Для неї ситуація обстеження виявляється новою і незрозумілою: перша зустріч з незнайомою людиною (психологом) викликає напругу [1]. Як наслідок, клієнт-дитина проявляє бажання сподобатися терапевтові і виконати тести «дуже правильно» (часто у відповідності до проєкцій батьків) або проявляє своє прагнення продемонструвати протест і відмовитися від виконання завдань взагалі (саме так поведуться підлітки).

Важко висловити суть проблеми дорослій людині. Для дитини це буває практично неможливо. У дитячому віці мало хто може назвати ті відчуття, які відчуває. В такому випадку психологові-консультантові на допомогу приходять проєктивний малюнок [3]. Проєктивне малювання дає можливість психологові наблизитися до розуміння інтересів клієнта, його цінностей, індивідуальної своєрідності і внутрішнього глибинного переживання через спостереження за спонтанною творчістю та її символічним змістом [2, 7]

Спонтанне малювання є прикладом прояву несвідомих тенденцій в психіці, і тому воно сприяє розпізнаванню проблемного поля клієнта [6, 7]. Проєктивне малювання може бути використане як серійне малювання, коли маленький автор створює одну роботу за іншою, доки його до цього закликає внутрішнє прагнення до творчості та трансформації переживань [1].

До спонтанного малювання відноситься техніка «Карлочки». Клієнтові пропонується зробити руками декілька рухів навколо себе в повітрі, як би звільняючись від чогось, потім вибрати фломастер будь-якого кольору і на аркуші паперу нама-

ловати штрихи. В результаті на аркуші виходить спонтанний малюнок. Потім можна відійти убік, відвернутися і знову подивитися в зображення, що вийшло. Методом вільних асоціацій психолог пропонує «побачити» образ, дати йому назву і доповнити, за бажанням, малюнок. Таким чином, із стихійних ліній на папері створюється цілісний образ і складається історія. У цій історії клієнт надає цінну інформацію про себе.

Розповіді «історію» можна також за допомогою арт-терапевтичної техніки «Гра в дзеркало», яка часто рятує психолога в ситуації роботи з «протестним» клієнтом. Ця методика була запропонована філіо-арт-терапевтом з Техасу Ліндою МакКарлей. «Гра в дзеркало» допомагає розкрити глибинні переживання дитини без активізації його захисних механізмів і дозволяє психологові брати участь в історії свого маленького клієнта, не включаючи в неї свій власний досвід і переживання.

Для роботи в цій техніці використовуються кольорові фломастери (для дитини та психолога), аркуш паперу (один на двох, бажано великого формату). Дитині пропонується створити історію, автором якої буде лише вона.

Техніка «Гра в дзеркало» використовується на первинному етапі консультування в цілях глибинної психологічної діагностики дітей, підлітків і дорослих. Перевага цієї техніки полягає в тому, що психологом приймається будь-яка історія. Ця історія не змінюється, до неї не ставиться уточнюючих запитань, оскільки вони можуть перевести клієнта до усвідомленого створення історії замість спонтанного. Психолог лише називає своїми словами те, що бачить, і те, що чує від клієнта: «Ти чорним малюєш довгі та товсті риси...». Якщо щось буде названо психологом «невірно», клієнт-дитина обов'язково виправить.

Психолог в цій ситуації виконує функцію «нейтрального дзеркала», називаючи об'єкти, що створені дитиною, і не за яких обставин не додає своїх власних об'єктів до малюнку, не ініціює нових дій.

Аркуш паперу складається так, щоб вийшло вісім прямокутників, які символічно нумеруються «перший, другий та інші – всього вісім». Це нагадує кадри в коміксах (розповідь в малюнках). Далі дитині пропонується вибрати два фломастери будь-якого кольору. Історія починається клієнтом в першому прямокутнику і закінчується в сьомому і восьмому також лише тільки за ініціативою клієнта. Терапевт малює за клієнтом в другому, четвертому і шостому фрагментах, використовуючи фломастери того ж кольору, що і клієнт. При цьому, терапевт не повинен малювати краще за дитину і вносити додаткові деталі за власною ініціативою.

Наведемо приклад з консультативної практики. Дівчинка-підліток чотирнадцяти років на зустріч з психологом прийшла з татом. Проблема, за словами батька, полягала в неадекватній поведінці дівчинки та загальній неуспішності. На спроби

психолога встановити контакт, дівчинка демонструє протест: сидить, вжинається в стілець, руки зімкнуті на грудях, нервово постукує ногою по підлозі.

Психолог пропонує вибрати будь-якого кольору фломастер і намалювати які-небудь карлочки. Дівчинка вибирає фломастери синього і чорного кольорів, малює, обурюючись, штрихи робить з сильним натиском і різкими рухами, потім поступово заспокоюється і досить привітно говорить: «Все!».

Потім розглядає зображення і знаходить там «щось схоже на лисицю», обводить контур «лисиці» помаранчевим фломастером. Розповідати історію про лисицю відмовляється. Тоді психолог пропонує намалювати історію про лисицю разом.

Психолог: «Давай разом намалюємо історію про лисицю, але придумувати будеш ти». *(Підліток вибирає фломастери помаранчевого і зеленого кольору, в центрі прямокутника малює щось схоже на лисицю, без лап, очей і хвоста, а справа і зліва від лисиці з'являються дерева: зліва – висока ялинка, справа – листяне дерево).*

Психолог дублює малюнок, озвучуючи: «Я бачу в центрі малюнка лисицю, справа і зліва від неї дерева».

Підліток: «Ця лисиця жила в лісі, вона там народилася. *(Переходить до малювання в третьому прямокутнику)*. Ліса прийшла на галявину, тут ялинка трохи менша. *(На третьому малюнку у лисиці клієнтка малює очі і ледве помітні задні лапи, а справа малює ялинку приблизно в два рази менше за лисицю)*».

Психолог підсилює ситуацію в четвертому фрагменті, коли малює лисицю ще більше, а дерево ще менше.

Далі підліток вже не потребує стимулюючого та підтримуючого коментаря, дівчинка малює і розповідає історію самостійно: «Ліса почала рити яму, і ялинка нахилилася». *(У п'ятому фрагменті лисиця зображена з довгими сильними передніми лапами і хвостом, а дерево намальовано зовсім маленьким, нахиленим праворуч. Психолог мовчки дублює малюнок дівчинки-підлітка в шостому фрагменті.)*

Психолог: «Ти продовжуєш історію в сьомому і закінчуєш її самостійно у восьмому фрагментах». *(Підліток малює в сьомому прямокутнику лисицю з передніми і задніми лапами, піднятим і повернутим вліво хвостом, передні лапи як би щось виривають з дерева, очі відсутні.)*

Підліток: «Ялинка впала, а лисиця висмикує колочки, голки з ялинки, ялинка давно вже впала». *(Дівчинка відразу ж переходить до малювання сюжету у восьмому прямокутнику. Лисицю малює горизонтально, лапи короткими, хвіст відсутній, мордою на прямокутному предметі, який залишився від колишньої ялинки).* «Ліса висмикнула всі голки і спить на ялинці», – говорить дівчинка наприкінці малювання.

З точки зору юнгіанського аналізу, зображення в малюнках тварин, у тому числі і лисиці, говорить

про прояв інстинктів, тобто несвідомого. Дівчинка вибрала помаранчевого кольору фломастер, що свідчить про наявність внутрішньої агресії. У першому прямокутнику малює лисицю, зовсім без лап, хвоста, очей між двома деревами, які неначе обмежують її і промовляє: «Це лисиця. Вона там народилася».

Спираючись на аналітичну концепцію, ми можемо інтерпретувати «дерева» як батьківські об'єкти, що обмежують свободу підлітка з обох боків, або як ті моральні норми, що були інтеріоризовані від батьків та обмежують, стримують прояви несвідомої агресії. А відсутність частин тіла свідчить про невпевненість у собі та страх проявити цю агресію свідомо.

У другому фрагменті психолог дублює малюнок дівчини, прагнучи ніяк не покращити його. Це знімає ситуацію напруги, тому що психолог теж малює «не дуже».

У третьому фрагменті впевненість дівчинки зростає: на малюнку у лисиці з'являються ледь помітні задні лапи, а дерева стають меншими за розміром. В четвертому фрагменті психолог навмисно загострює ситуацію, гіперболізуючи її: малює лисицю великою, а ялинку зовсім маленькою.

У п'ятому фрагменті ми спостерігаємо посилення неусвідомленої реакції (афекту): одне дерево повністю відсутнє на малюнку, а по відношенню до іншого дерева лиса робить підкоп, тим самим проявляючи прагнення до подолання батьківських обмежень та, одночасно, приборкавши власну інтеріоризовану агресію.

У шостому фрагменті психолог знов тільки дублює малюнок. А в сьомому і восьмому фрагментах ми бачимо завершення реакції опору

підлітка: ялінка повалена, колючки висмикнуті. Агресивні підсвідомі імпульси були відреаговані на символічному рівні. Це проявляється у змісті малюнку: лисиця спить на зваленому коротенькому стовбурі, який залишився від ялинки: напруга спала, настало розслаблення. Як бачимо, перед нами несвідомо була розкрита вся поведінка дівчинки, яку батьки визначили як проблемну. Але ця проблемна поведінка є віковою нормою, коли дитина знаходиться у підлітковому віці.

Підлітковий вік характеризується внутрішніми протиріччями: з одного боку – це прагнення задовольнити інстинктивні бажання, з іншого – це дотримання правил і норм моралі.

Отже, ці внутрішні протиріччя ми і побачили в зображеній ситуації в недирективній проективній техніці «Гра у дзеркало». Спираючись на зображений матеріал, ми навіть можемо прогнозувати у якому напрямку прагне «розвиватися» особистість дитини – у напрямку руйнування рамок, обмежень, заради задоволення неусвідомлюваних бажань, або, навпаки, у напрямку адаптації та інтеграції соціальних норм та правил у структурі власної особистості. Визначення проблемного поля клієнта дитини спрямовує корекційно-розвивальну діяльність психолога в індивідуальному консультуванні.

Отже, ми можемо зробити висновок, що недирективне використання проективного малюнку та його модифікації в методиках «Карлочки» та «Гра в дзеркало» дозволяють психологу-консультантові встановлювати довірливі стосунки, визначати проблемне поле клієнта-дитини, планувати психокорекційні заходи, та прогнозувати подальшу інтеграцію дитини в соціумі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аллан Джон. Ландшафт детской души. Юнгианское консультирование в школах и клиниках / Перевод з англ. Ю. М. Донец / Под загальною редакцією В. В. Зеленського. – М.: ПЕР СЭ, 2006. – 262 с.).
2. Венгер А. А. Психологические рисуночные тесты: иллюстрированное руководство – М. Изд-во ВЛАДОС – ПРЕС, 2003. – 160 с. ил – (психология для всех).
3. Лебедева Л. Д. Практика арт-терапии: подходы, диагностика, система занятий. – СПб: Речь, 2007. – 256 с.
4. Мардер Л. Д. Цветной Мир. Групповая арт-терапевтическая работа с детьми дошкольного и младшего школьного возраста. – М.: Генезис, 2007. – 143 с.
5. Осипова А. А. Общая психокоррекция: Знание. Пособие для студентов спец. учеб. заведений. – М.: ТЦ «Сфера», 2000. – С. 512.
6. Kramer E. Art Therapy With Children. New York: Schocken Books, Inc., 1977.
7. Family Art Therapy. Foundations of Theory and Practice. Christine Kerr. Janice Hoshino. Judy Sutherland. Sharyl Thoode Parashak. Linda Lea McCarley. Routledge. Taylor @ Francis Group. New York. London. 2005.